

SCIENTIFIC PAPERS
OF THE UNIVERSITY OF PARDUBICE
Series C
Institute of Languages and Humanities
5 (1999)

EMENDATIO - VERBESSERUNG - NÁPRAVA
Marginálie k problematice

Josef Cach

Filosofická fakulta Univerzity Karlovy Praha
Ústav jazyků a humanitních studií Univerzity Pardubice

K problematice rozdílů v počátcích německé reformace a v díle J. A. Komenského. Studie k 500. výročí narození F. Melanctona, která jako mezioborová a mezinárodní kapitola z dějin filosofie hodnot vzdělání, vzdělávání a výchovy je věnována K. Schallerovi a F. Hofmannovi jako přátelům české vědy.

1. Ke koncepci a terminologii

V německé terminologii raně reformačního období (M. Luther, F. Melancton aj.) se vyskytuje také termín *Verbesserung*, a to zejména v kontextu náboženském a teologickém se zaměřením na nápravu dosavadního života katolické církve. Podstatným rysem jsou východiska kritiky, která není osamocena a je ihned v počátcích hnutí spojována s hledáním prvků nápravy.

V díle J. A. Komenského jako teologa, filosofa a pedagoga, vycházejícího z ideologie Jednoty bratrské a dobré znalosti vývoje německé reformace, jde o *Obecnou poradu o nápravě věcí lidských* (*De rerum humanarum emendatione consultatio catholica, Allgemeine Beratung über die Verbesserung der menschlichen Dinge*). Ve srovnání s počátky německé reformace je koncepce nápravy v díle Komenského (celoživotní záměr, vývoj koncepce) podstatně širší, všeoborová, permanentně cílená, tolerantní a na podkladě euforie i zklamání, pramenících z krize hodnot XVII. století, *více říkající* vzdělavcům tehdejší společnosti. Jestliže máme na zřeteli počátky této koncepce v období velké myšlenkové krize Komenského ve dvacátých letech (*Listy do nebe* aj. traktáty), jde i o přenos nejen mezi vzdělance (zpřístupnění širším vrstvám?).

Základní otázky nápravy v díle J. A. Komenského jsou: 1. Co napravit (církve, společnost, školy) a 2. Jak napravit (hospodářské, sociální, morální, školské otázky a problém, co dříve napravit).

Již dříve jsem poukázal na specifické rysy postavení Komenského v raném utopickém socialismu (E. Rotterdamský, J. V. Anderae aj.). Podobně je tomu v mých studiích o *převodu* obecně nápravných idejí do konkrétní a řešení problémů doby (harmonie jazyka, stylu a reformně školských záměrů v tzv. uherském období). Podobně jsou zaměřeny studie K. Schallera, D. Čapkové a R. Kalivody).

2. K utváření koncepce *Emendatio* dochází v období všestranné a hluboké proměny hodnot (*Wandel der Werte*), která má svůj rozměr mezi objevem Ameriky a objevy věd přírodních, astronomie i fyziky. Středověká škola (scholastické pojetí hodnot vzdělání) je však i nadále kritizována měřítky církevními, a to většinou ortodoxně katolickými. To má svá podstatná rezidua i v kritice protestantské. Jde koneckonců o kritiku z hlediska reformačního i protireformačního (nástup jezuitského školství). Z ní se ve specificky chápaném traktátu J. Blahoslava proti misomusům vymyká právě tento velký představitel kulturního a vědeckého podhoubí Jednoty bratrské. Také spojení humanismu s reformací v díle F. Melanctona vede k úvahám tohoto zaměření.

J. Hendrich, historik školství a pedagogiky, významný komeniolog, hodnotí F. Melanctona zejména jako myslitele v oblasti didaktiky a organizace vědy. Mýlí se. Jde o rozměr širší, který sto let před Komenským obsahuje výhonky kritiky a nápravy všeobsáhlejší. Ne však natolik širší, aby mohl být srovnáván s pojetím nápravy věcí lidských a školských v díle Komenského. Komenského pojetí nápravy je průkaznější, do budoucna účinnější a hluboce evropsky (ale i vlastenecky) modifikované. Odtud vede cesta k podnětům OSN, UNESCO a dalších světových institucí a organizací, jež jsou v podstatě navázáním na podněty Komenského v podmínkách XX. století a jmenovitě po druhé světové válce.

Historicky přesně osvětluje podmínky vzniku Komenského koncepce *nápravy* D. Čapková v úvodu k I. svazku *Obecné rozpravy o nápravě věcí lidských*. Má na zřeteli různé další koncepce (bratrstvo Růžového kříže, rosenkruciány aj.).

Podle D. Čapkové se Komenský liší od reformace luterského typu (problém *sola fide*, spasení pouhou vírou), kdy řada tezí je jen opakem ortodoxního katolicismu a nejde ke kořenu problematiky formování člověka i mládeže.

Podobně je tomu s kritikou Komenského vůči řadě tezí kalvínského učení (problém predestinace aj.).

Hledání nové metody vědy i didaktiky má překrývat rozpory tohoto a příbuzného druhu.

3. Mezioborové přístupy (M. Hamada aj., když stranou pozornosti zůstávají studie J. B. Čapka z období první republiky) z oblasti filosofie, teologie i antropologie a umění ukazují nově na přínos Komenského pro utváření reformačního humanismu na bratrském Slovensku. Současně prokazují a vysvětlují rozdíly v antropologii Lutherově (Melanctonově) a Komenského (včetně koncepce *emendatio*, nápravy všech věcí pro všechny *vším způsobem*). Období XVII. století je hodnoceno jako spory mezi ortodoxními přístupy a pietismem, mezi konfesionální luterskou akademií ve Wittenbergu (sr. utváření Melanctonovy osobnosti) a pietistickou akademií v Halle (významné podněty pedagogické a školské, mající evropský význam).

Jde o doplňky známého konstatování rozličných náboženských poměrů v Uhrách a v českých zemích po porážce českého protihabsburského hnutí a podílu Komenského i jeho ideologie nápravy světa jako části tohoto hnutí.

4. K této problematice jako problematika *ohlasu* německé reformace v českých zemích a problematika *proudění* významných idejí se řadí problematika tzv. školských řádů (Schulordnungen). Jde o vrchol pedagogického myšlení před

Komenským, který je kodifikován významnými představiteli kultury a vědy i reformátory školství (J. Sturm a j. na straně jedné a M. Bacháček, J. Kolín - Collinus, P. Kodíčil - Codicillus aj. na straně druhé; k nim se pojí E. Rüdiger jako prototyp školského pracovníka Jednoty bratrské). Komenský bude poznávat toto klima za studií v Německu. Také setkání F. Melanchtona a J. Blahoslava patří k subkapitolám této problematiky.

Poznámky:

Klaus Schaller, emeritní profesor univerzity v Bochumi, pedagog (jeden z průkopníků teorie pedagogické komunikace) a zejména historik pedagogiky a školství, komeniolog evropského významu.

Franz Hofmann, emeritní profesor univerzity v Halle, historik pedagogiky a školství (rodák z Liberecka).

Přihlížíme k vývoji problematiky v Německu (pietismus) i později v českých zemích, kde od národního obrození mají ideje *nápravy* svou specifickou funkci (včetně B. Bolzana a jeho spisu o nejlepší státě). Filozofové a politologové hovoří často o *posedlosti* ideou nápravy (včetně roku 1989).

Klademe si otázku, co tato problematika může dnes dát vysokoškolským studentům a jejich učitelům. Domníváme se, že jde o příklad vědce evropské a všestranné úrovně.

Literatura:

Barth, Paul: Die Geschichte der Erziehung in soziologischer und geistesgeschichtlicher Beleuchtung. Leipzig 1925 a dříve.

Hofmann, Franz: Pädagogik und Reformation. Berlin (DDR) 1983.

Schaller, Klaus: Die Krise der humanistischen Pädagogik und des kirchlichen Unterrichts. Heidelberg 1961.

Cach, Josef: Výchova a vzdělání v českých dějinách. I. díl, Praha, FF UK 1988.

Týž: Humanismus a reformace, jejich vzdělávací koncepce ... *Studia Comeniana et Historica*, 1990, 41, s. 48-53.

Týž: Sociální utopisté a jejich myšlenkové snahy u E. Rotterdamského, J. V. Andreae a J. A. Komenského. *Studia Comeniana et Historica*, 1988, 18, s. 219-227.

Týž: Harmonie jazyka, stylu a reformně školských záměrů v tzv. uherském období J. A. Komenského. *Studia Comeniana et Historica* 19, 1989, 38, s. 98-105.

Týž: Přestavba světa pod zorným úhlem vzdělání a výchovy. *Studia Comeniana et Historica* 19, 1989, 37 - Sb., s. 177-183.

Čapková, Dagmar: Schaller a svět Komenského. *Studia Comeniana et Historica* 54, XXV, 1995, s. 7-15.

Hofmann, Franz: Die chiliastische Begründung der Universal-Reform und die *Theologie der Versöhnung*. *Studia Comeniana et Historica* 53, XXV, 1995, s. 3-24.

Hamada, M.: Zdroj novodobej slovenskej kultúry. Bratislava 1995.

Bednář, Miloslav: České myšlení. Praha, Filosofický ústav AV ČR 1996. Komenský, Masaryk, Patočka a další úvahy.